ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 97, Ekim 2019, s. 290-302

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.36712>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
28.06.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.10.2019

Arş. Gör. Dr. Zeliha KAYAHAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Sanat Bilimleri
Bölümü
z.kayahan@hbv.edu.tr

Doç. Dr. Naile ÇEVİK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü
naile.cevik@hbv.edu.tr

AKDENİZ UYGARLIKLARI GEMİ RESİMLERİNİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMLER AÇISINDAN ÖNEMİ VE EKSLİBRİS UYGULAMALARI¹

Öz

Akdeniz; Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının ortasında yer alan iklim ve coğrafi özellikleri sebebiyle çevrede kurulan uygarlıkların gelişiminde önemli rol oynamış bir bölgedir. Buradaki uygarlıklar birçok ürünün ticaretini yapmışlardır. Ekslibris, kitap sahibini tanıtan küçük boyutlu özgün resimlerdir. Sözcük olarak "...’nın kitaplığından" veya "...’nın kütüphanesine ait" anlamına gelen ekslibrisler uzun bir geçmişe sahip olması sebebiyle de yapıldığı dönemin kültürel özelliklerini günümüze taşır. Bu üretimler sanatçı, tasarımcı, sanatsever ve koleksiyoncu arasında bir köprü konumundadır. Bu küçük yapıtlar, özgünlükleriyle dün olduğu gibi bugün de ilgi çekmeyi sürdürmekte ve sanatçı/koleksiyoncular arasında önemli bir değiş tokuş objesi olarak kullanılmaktadır. Bu çalışma Akdeniz Uygarlıklarının ortak bir yaşantı nesnesi konumundaki gemi görsellerinin ekslibrise yansımaları ortaya ko-

¹ Bu çalışma 16-18 kasım 2017 tarihinde İzmir’de düzenlenen Devinen Akdeniz Uluslararası Sempozyumu’nda sözlü sunum olarak sunulmuş ve sadece özeti basılmıştır.

yacaktır. Mısır, Yunan ve Fenike Uygarlıklarının gemilerinin ele alındığı çalışma bir anlamda geçmiş kültürlerin günümüz bakış açısıyla yorumlanmasıdır. Bu bağlam ile ele alınan gemi görsel örnekleri çeşitli baskı teknikleri ile özgün biçimlere dönüştürülerek çağdaş ekslibrisler ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Akdeniz Uygarlıkları, Gemi, Ekslibris, Sanat, Baskı.

THE IMPORTANCE OF SHIP FIGURES OF MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS IN TERMS OF INTERCULTURAL INTERACTION SAND EXLIBRIS APPLICATIONS

Abstract

The Mediterranean is a region which has taken an important role in development of civilizations established around due to its climatic and geographic features located in the middle of Europe, Asia and Africa continents. The civilizations here have traded many products. Ex-libris are a small unique figures which introduce the owner of book. Ex-libris, which have the Word meaning of "from ...'s library" or "belonging to ...'s library", bring the cultural features of the era they were created to today as they have a long history. It is a bridge between artist, designer, art-lover and collector. Due to their distinctness, those small art Works continue to attract attention today just like in the past, and used as an important exchange material among artists-collectors. This study will reveal the ex-libris reflection of ship visuals which are common living objects of Mediterranean Civilizations. In a sense, the study which deals with the ships of Egyptian, Greek and Phoenician Civilizations is an interpretation of past cultures with today's point of view. With this context, contemporary ex-libris are intended to be revealed by transforming the ship visual samples in hand into unique forms with various printing techniques.

Keywords: Mediterranean Civilizations, Ship, Exlibris, Art, Printing.

Giriş

1. Akdeniz ve Uygarlıkları

Dünyanın en büyük iç denizi olan Akdeniz, dünya dillerindeki yaygın adıyla Mediterranean Sea, yani kıtalar ortasındaki deniz, Asya, Afrika ve Avrupa'nın arasında yer almaktadır (İşman, 2014: 35). Oral'a (2004: 4) göre birçok devlet ve toplum için bir deniz olmaktan öte anlamlar içermesinin yanı sıra ipek ve baharat yollarının varış noktası olan birçok liman Akdeniz'de sonlanmaktadır.

Balkozak'a (2002: 4) göre antik çağın insanları, Akdeniz'i dünyanın merkezi olarak görmüşlerdir. Üç kıtanın birleştiği bir noktada bulunması dolayısıyla çağlar boyunca sahip olduğu önemini bugün de yitirmediği görülen Akdeniz'de kıyılar, bir ucundan öbür ucuna kadar hemen hemen aynı manzarayı göstermekte ve aynı iklime sahip bulunmaktadır. Ortak Akdeniz iklimi ve bu iklimin gerektirdiği benzer tarımsal faaliyetler ve yerleşme şekilleri Akdeniz'de bir bütünlük belki de bir "Akdenizlilik" bilincini doğurmuştur Bu ortak payda insanları ve kültürleri bir anlamda birbirlerine bağlayarak adeta kültürel bir koza oluşturmıştır. Bu koza sayesinde belki de insanlık tarihinde nadir olarak rastlanan bu kültürel etkileşim ve değiş tokuş sayesinde günümüzde de durağan olmayan kendi içinde devinen bir kültürel etkileşim söz konusudur.

Akdeniz dünyasına duyulan ilgi farklı disiplinlerden pek çok bilim adamını bir araya getirerek bu bölgeye dair çok yönlü çalışmaların yapılmasına sebep olmuştur (Balkozak, 2002: 2). Arkeologlar, antropologlar, sosyologlar, ekonomistler ve maden mühendisleri gibi birçok araştırmacı Akdeniz dünyası kültürüne dair araştırmalar yapmış ve yapmaktadır. *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* isimli çalışmasıyla ünlü Fransız tarihçi Fernand Braudel çalışmasında Akdeniz hakkında şunları söyler: “Bu iç denizin, taşıdığı insan tarihlerinin en eskisinden bile inanılmayacak kadar yaşlı olmasının ne önemi var? Yine de bu deniz, ancak jeolojik tarihin uzun perspektifleri içinde her yönüyle anlaşılabilir; biçimini, yapısını, hem dünkü hem de bugünkü veya yarınki hayatının temel gerçekliklerine borçludur” (Braudel, 2006: 21).

Birçok medeniyetin beşiği konumundaki Akdeniz bölgesinde yaşamlarını sürdürmüş Antik Çağ Uygarlıklarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

Mezopotamya Uygarlıkları; Sümerler (M.Ö. 4000-2350), Akadlar (M.Ö. 2350-2150), Elamlar, Babiller (M.Ö. 1800-539-478), Asurlular (M.Ö. 2000-609); Orta Asya Uygarlıkları Türk Uygarlıkları; Mısır Uygarlığı (M.Ö. 3000-525); Medler (M.Ö. 6. Yy-330), Persler (M.Ö.700-486); Hint Uygarlığı (M.Ö. 4000); Çin Uygarlığı (M.Ö.7.Yy);Doğu Akdeniz Uygarlıkları; Fenikeliler (M.Ö. 3000-146), İbraniler; Anadolu Uygarlıkları Hattiler (M.Ö. 2500-1700), Hititler (M.Ö. 1700-700), İyonyalılar (M.Ö. 1000-545), Urartular (M.Ö. 6. Yy) Frigler (M.Ö. 800-646), Lidyalılar (Tunç çağı sonundan-6.Yy); Ege Medeniyetleri (Girit, (M.Ö. 3500- 1100), Miken (M.Ö.1800-1100), Yunan (Grek) (M.Ö.1000-323), Helen, Roma (M.Ö. 9.yy-M.S.1453) (Yalçinkaya,2016: 9).

Akdeniz’de Gemicilik

Akdeniz Bölgesi’nde denizcilik, o bölgede yaşayan toplumlar için çok önemli olmuştur ve limanlar sadece birtakım ticaret eşyalarının yüklenip boşaltıldığı yerler olmamış, aynı zamanda kültürlerin de birbirine geçiş yaptığı alanlar olmuştur (Yalçinkaya, 2016: iii).

Resim 1-2: Antik Çağ Mısır Gemiler

Deniz ticaretinin ve ağının yapıldığı Akdeniz’de Bronz Çağı’nda uzun mesafe deniz taşımacılığı başlamıştır. Böylece bölgesel ve bölgelerarası ticari malların değişimi büyük bir hızla gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Demir çağında ise Fenike gemileri, Mısır gemileri ve Grek gemileri bu çağda büyük ilerleme kaydetmiştir. Gemi yapım teknikleri çok gelişmiş, devasa ticaret gemileri, kargo gemileri ve çok güçlü savaş gemileri artık bu dönemde yapılabilir hale gelmiştir (Yalçinkaya, 2016).

Akdeniz’de yaşamını sürdüren antik çağ uygarlıklarından birisi de Fenikelilerdir. Gemicilik sanatını icat eden Fenikeliler olmamasına rağmen Fenikeliler üstünlüklerini denizlere hakim

olan filolarına borçluydular. Onlardan çok önce Akdeniz adaları halkı gemicilikte bir hayli ileri gitmişlerse de Fenikeliler, Egeliler'in ve Giritliler'in tecrübelerinden faydalanmayı bilmiş, hem denizciliği ilerletmiş hem de filolarıyla çok kazanmanın yolunu bulmuşlardı. Bu sayede, gemi yapmakta, donatmakta yetenekli ustalar ve sanatçılar; gemileri idare edecek cesaretli ve bilgili kaptanlar ve tayfalar yetiştirmişlerdir (Erdem, 2002: 121).

Resim 3: Antik Çağ Fenike Gemisi

Resim 4: Antik Çağ Yunan Gemileri

Öncelikle ticarete odaklanan bu Akdeniz Uygarlıklarının etkileşimi ticaretten çok ötelere taşınarak kültürel, sanatsal ve düşünsel temelleri içinde bulunduran bir etkileşim süreci aracılığı ile insanlık tarihinde çok özel bir konuma sahip olabilme ayrıcalığını ona kazandırmıştır.

2. Ekslibris

Sözcük olarak ekslibris "...'nın kitabı", "...'nın kitaplığına ait" veya "...'nın kütüphanesinden" anlamına gelir. Latince bir kelimedir (Severin, 1949: 7). Var olduğu andan, günümüze kadar çeşitli işlevler kazanmış olan ekslibris, kitapseverler tarafından kitapların iç kapağına yapıştırılan, üzerinde kitap sahibinin adı ve ilgili veya değişik konularda resimlerin bulunduğu küçük boyutlu özgün yapıtlardır (Kaynar, 2006: 4). Pektaş'a (2014:11) göre ise ekslibris, kitabın kartviziti ya da tapusudur.

Ekslibrisler kitaptaki işlevinin dışında da bir sanatsal değere sahiptir. Bu sebeple özgün bir grafik ve resim çalışması olarak sergilenabilmekte ve koleksiyonlara girebilmektedir. Ergün'e (2004:67) göre ekslibrisli kitapların sahibi olan "okur" ile "kitap" arasında gizemli bir ilişki vardır. Ona değişik bir gözle bakar. "Değişik gözle bakış"ın ilk evresi, "nesne"yi (kitap) sevmektir" Herkes adına ekslibris yapılabilir. Ancak Pektaş'a (2001: 45) göre "ölmüş insanların kitapları olamayacağından, ekslibrisler kütüphanelere ve yaşayan kişilere yapılır. Ölmüş kişilerin anısına ya da bir kentin tanıtımına yönelik yapılan ekslibrisler asıl işlevinden uzaklaşması nedeni ile benimsenmemektedirler.

1.1. Ekslibrisin Tarihi

Pektaş'a (2014:13) göre ekslibris'in ilk ve en eski örneği M.Ö.1400 yıllarında açık mavi renk bir fayans üzerine yapıldığı ve bununda Mısır Kralı III. Amenhotep'in (diğer adıyla III. Amenhotep'in) kitaplığına ait olan 62x38x4,5 mm. Boyutlarındadır. Günümüzdeki anlamıyla ekslibris ise 15. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Güney Almanya'da; ağaç üzerine elle boyanmış basit bir

arma ve kitap sahibinin eliyle yazılmış olan bir sözden oluştuğu bilinmektedir. Bu dönemde yapılan ilk ekslibrislerden ikisinin, Hildebrand Brandenburg ve Wilhelm Von Zell adlı kitap sahiplerinin adına gerçekleştirilmiştir (Şerifoğlu, 2004: 53).

Resim 5: M.Ö.1400 Yıllarında III. Amenhophis

Resim 6: Brandenburg İçin Yapılan Ekslibris. 1470-1480

Aynı döneme ait bir diğer ekslibris ise, 1450 yıllarında “İgler” (kırpıcı) takma adıyla bilinen Alman papaz Johannes Knabenberg için yapılan ve çayırdaki çiçeği ısırarak bir kırpinin resimlendiği ekslibristir (Kaynar, 2006: 7).

Resim 7: Hanns Igler İçin Yapılan Ekslibris, 190x140 mm.

Resim 8: Albrecht Durer'in 1525 Yılında, Hector Pömer İçin Yaptığı Bir Ekslibris X1, 298x198 mm.

Ekslibrisin yaygınlaşmasında, 15. yüzyılın ortalarında Gutenberg'in matbaayı icat etmesinin önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Taş, 2003: 52). Matbaanın icadı kitapların çok sayıda basılıp yaygınlaşmasını, kitap çeşidinin çoğalmasını ve kitaplıkların oluşumunu sağlamış, dolayısı ile ekslibrise olan gereksinimin artmasına da yol açmıştır (Kaynar, 2006: 8).

Bir anlamda sahiplenme ve sahiplendiğini karşı tarafa bilgilendirme durumu olarak değerlendirilebilecek olan ekslibris üretimleri zamanla sanatsal kurgu kazanarak işlevselliklerinin yanı sıra artistik bir boyut ve anlam da kazanmışlardır. Bu durum sayesinde sadece kitapların etiketlenmeleri sağlanmamış aynı zamanda estetik ve kültürel kazanımlar da söz konusu olmuştur.

Yüzyıllar geçtikçe değişen çağın koşullarıyla birlikte ekslibrislerin özelliklerinde de değişiklikler görülmeye başlanmıştır. 15. yüzyıl ekslibrislerin de Gotik yazı etkileri görülmekteyken 16. yüzyılda ise Rönesans'ın etkisiyle armaların çevresi mimari örgeler (motifler) ve çerçevelerle süslenmiştir. Bunun yanı sıra tipografik ve portreye yönelik ekslibrisler de ortaya çıkmıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde ekslibrisin yaratım tekniklerinde ve kullanım alanlarında çeşitlilik görülmeye başlar. 19. Yüzyıl sanayi devrimi ile kitaplar anlam kazanmış ve matbaanın bulunmasıyla birlikte entelektüel değişimin temelleri atılmıştır. Kütüphaneler kurularak çok sayıda kitap üretilmeye başlanmıştır. Kitap basımının artmasıyla birlikte her kitaba ve kitap sahibine özgü tasarımlar yerine daha dar anlamda, basit mühürler, damgalar, ekslibris olarak kullanılmaya başlanmıştır. Fakat her şeye karşın, sosyal çevreye göre değişim gösteren farklı eğilimler, özgün çalışmalar hep görülmüştür. 20. yüzyıla kadar üretilen ekslibrislerde ise pek çok örge (motif) bulunmaktadır. Pektaş'a göre armalar bunlardan biridir. Bunların üzerine sahibinin adı yanında bir özdeyiş veya parola da eklenmiştir (Pektaş, 2014).

Resim 9: Julian D. Jordanov'un Mama Dody İçin Yaptığı Ekslibris, C3+C5, 109x88 mm., 2003

Resim 10: Evgenij Bortnikov, X2, 77x65 mm., 1998

Ekslibrise dair yıllar içinde artan ilgi ile 19. yüzyılın sonlarına doğru ekslibris koleksiyonculuğu keşfedilmiştir. Bu alanın öncüsü olarak Kölnlü antikacı Heinrich Lempertz gösterilmektedir. Lempertz, 1850 yıllarında topladığı ekslibrisleri "Kitap Ticaretinin Tarihi İle İlgili Resimli Kitaplar, Sanatlar ve Meslekler" isimli bir kitapta yayımlamıştır (Pektaş, 2014: 19).

Tarihsel süreç açısından bakıldığında zaman kitap sahibi, sanatçı ve izleyici arasında hem nesnel anlamıyla hem de estetik bağlamda bir ilişki kurabilmesi süreciyle de günümüzde ekslibrise karşı duyulan ilgi gittikçe artmaktadır. Bu ilgideki artış sadece kitap sahipleri arasında değil sanatçılar arasında da mevcuttur. Sanatçıların estetik duyarlılığı sayesinde gelişen bu ifade biçimi ulusal ve uluslararası sanat mecralarında da ses getiren özelliklere sahip olmuştur. Birçok ülkede akademik olarak yayınlanan makaleler, kitaplar ve lisansüstü tezler aracılığı ile konu hakkında bilgi kirliliği engellenmiş olmaktadır. Ayrıca ulusal ve uluslararası sanatsal organizasyonlar aracılığı ile de ekslibrise ilgi duyan ve bu alanda da çalışmalar yapan sanatçıların sayıları gün geçtikçe artmaktadır. Ülkemizde özellikle ekslibrisin tanınırlığını artırmak ve akademik/sanatsal anlamda doğru yaygınlaştırılması anlamında İstanbul Ekslibris Derneği'nin de kuruculuğunu da üstlenen değerli hocamız Hasip Pektaş'ın katkıları sonsuzdur.

1.2. Ekslibris Baskı Teknikleri

Kitap sahibi sanatseverler tarafından arz talep dengesinin günümüzde artan ivmesi ile özgün ekslibris uygulamaları tarihsel süreç açısından bakıldığında zaman yaklaşık olarak 500 yıldır devam etmektedir. Ekslibris üretimleri sanatsal boyutunun yanı sıra baskı tekniklerinin kullanımı aracılığı ile çoğaltım olanaklarına da sahiptir. Bu anlamda sanatsal bir etkinlik olarak uygulama alanı bulan ekslibris üretimleri birbirinden farklı baskı resim teknikleri ile çoğaltılmaktadır. Günümüzde farklı tekniklerde ekslibrisler yapılmaktadır. Kaynar çalışmasında ekslibrisin tekniklerini üç başlık altında toplar; yüksek baskı, çukur baskı, düz baskı.

Yüksek baskı; Baskı yüzeyinin üzerine tasarlanan çizim basılı alanlar yüzeye kalacak şekilde çeşitli aletler ile oyularak indirilir. Alçakta kalan yüzeye boya alamayacağı için beyaz kalmaktadır. Baskı resimlerde, malzeme olarak ağaç ve çeşitli muşambalar (linolyum, plastik yer karo-ları, poliüretan levhalar gibi) kullanılırken, teknolojik baskılarda; el dizgi, çinko klişe, foto polimer (flekso) klişeler kalıp olarak kullanılır (Atalay, 2002: 26). Yüksekte kalan yüzeye merdaneyle boya verilerek baskı yapılacak kâğıt (malzeme) kalıp üzerine yerleştirilir. Tahta kaşıkla sürtülerek veya baskı presinden geçirilerek baskı alınmış olur (Kaynar, 2006: 20).

Çukur baskı; Bakır, çinko, kurşun veya alüminyum gibi metallerin kullanıldığı bu teknikte desen, çelik uç ve kalemler kullanılarak kazınır veya nitrik asit dolu bir havuza bırakılarak gerekli yerler oyulur. Ardından kalıba yumuşak lastik vb. malzemelerle boya verilir. Yüksek yüzeyde kalan boyalar, kâğıt veya el ayası yardımıyla silinerek yüzeydeki fazla boya alınır. Boya sadece çukurlarda kalır ve hazırlanan boyalı kalıp üzerine nemlendirilmiş kâğıt yerleştirilerek pres yardımıyla baskı alınır (Kaynar, 2006: 22).

Düz baskı; Düz baskı resmin en bilinen baskı tekniği litografi (taşbaskı)'dır. Yağ ve suyun birbirine karışmamalarından hareketle aynı yüzey üzerinde baskı yapan ve yapmayan alanlar elde etme esasına dayanır. Değişik sertlikte çeşitleri bulunan, özü kalsiyum karbonat olan taşların yağı kabul etmesi, suyu itmesi bu tekniğin özünü oluşturur (Kaynar, 2006: 23).

Tüm bu tekniklerin yanı sıra çağımızda bilgisayar aracılığı ile uygulama alanı bulan tasarım programlarının yaygınlaşması sanatçıların özgün ekslibris uygulamalarında bu alanı da değerlendirmelerine olanak sağlamıştır. Özellikle bilgisayar aracılığı ile yapılan özgün tasarımların dijital baskı yöntemleri kullanılarak üretilmesi maliyet ve zaman açısından kolaylık sağlamasının yanı sıra ekslibris üretimlerinde de sanatçı, izleyici ve kitap sahibi arasında yeni bir üretim

şeklini ortaya koymuştur. Bu üretim şekli ulusal ve uluslararası yarışmalar ve sergiler kapsamında da kabul görerek özellikle ekslibrisin yaygınlaşmasında da değerli bir rol üstlenmiştir.

Tasarımsal süreci değerlendirildiği zaman kişiye özel bir üretim sürecinin nesnel ve estetik bir sonucu olarak ekslibris uygulamaları doğası gereği içinde tipografik unsurları barındırmaktadır. Geçmişten günümüze kadar tarihsel sürecinde aidiyetliğin belirlenmesi durumunda yapılan tüm ekslibris üretimlerinde simgeler ve motiflerin yanı sıra tipografi kaçınılmaz olarak kullanım alanına sahiptir. Ekslibris üzerinde kullanılan bu tipografik unsurlar bilgi vermenin yanı sıra estetik bir unsur olarak da anlam ve değer kazanmıştır. Bu anlamda Sarıkavak'a göre ekslibris ve yazı birbirinden ayrı düşünülemeyeceğinden harf biçimlerinin de tasarım için önemli elemanlar olduğu söylenebilir (Sarıkavak, 1997: 10).

Resim 11: Lukasz Cywicki, X3, 2013

Resim 12: Hasip Pektaş, X3,(10x10 cm), 1994

2.3. Türkiye’de Ekslibris

Pektaş’a göre Türkiye’nin ekslibrisi tanınması, Batı’dan alınmış kitaplar aracılığıyla olmuştur. Ekslibrisleri olan kitap sahiplerinin ölümünden sonra, kitap sahiplerinin yakınları bu kitapları kütüphanelere bağışlamışlar ya da sahaflara satmışlardır. Bu anlamda Avrupa ülkelerinde yaygın olarak kullanılan ekslibrislerin yer aldığı kitaplar, ikinci el satışlarla ülkemize gelmiştir. Batıda yapılan müzayedelerden alınan Türkiye ile ilgili bazı kitaplarda exibrislere rastlanmaktadır (Pektaş, 2014).

Cavit Baysun kitaplığından Yapı Kredi Bankası Kütüphanesi’ne, Sedat Simavi ve Şevket Rado kitaplıklarından Basın Müzesi’ne bağışlanan dışarıdan satın alınmış özellikle Fransızca kitapların bazılarında ekslibris bulunmaktadır. Önemli bir kitap koleksiyonunun bulunduğu Ömer Koç’un kütüphanesinde de ekslibrisli kitaplar vardır. Türkiye’de adına ilk ekslibris yaptıranlar, o dönemin yabancı uyruklu ve ekslibrisi bilen kitapseverleridir. Üsküdar Amerikan Koleji, Robert Kolej gibi okullarda görev yapan yabancı öğretmenlerin kitaplarına ekslibris yaptırdıkları, bu okulların kütüphanelerine bağışlanan kitaplar incelendiğinde görülmektedir. 1920’li yıllardan itibaren Robert Kolej öğrenci yıllıklarına; yıllık sahibinin kendi ismini yazabileceği boşluklarında bırakıldığı ekslibrisler yapılmıştır. 1950’li yıllara kadar süren bu gelenek, bu tarihten sonra devam etmemiştir. 1980’li yıllardan bu yana ekslibris, güzel sanatlar eğitimi veren kurumlardaki özgün baskı resim ve grafik tasarım dersleriyle yaygınlaşmaya başlamış ve ekslibris yapan kişiler yetişmiştir (Pektaş, 2000: 11).

Bu anlamda ülkemizde ilk olarak 1997 yılında yine sayın hocamız Hasip Pektaş'ın önderliğinde Ankara'da kurulan Ekslibris Derneği, 2008 yılından beri etkinliklerine İstanbul'da İstanbul Ekslibris Derneği olarak devam etmektedir. Dünyadaki 10 müzeden biri olan İstanbul Ekslibris Müzesi, 17.000'in üzerindeki ekslibris koleksiyonu, kitap ve kataloglarıyla sanatseverlerin ve araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

3.Akdeniz Uygarlıkları Gemi Resimlerinin Çağdaş Ekslibris Uygulamalarına Yansıması

Çalışmanın bu bölümünde özellikle Akdeniz Uygarlıklarının enginliği, çeşitliliği ve zenginliği bakımından neredeyse simgesel bir gösterge olarak değerlendirilebilecek olan antik dönem gemi imgeleri kullanılarak özgün ekslibris üretimlerinde bulunulmuştur. Özellikle Akdeniz Uygarlıklarının ve medeniyetinin gelişmesi ve yaygınlaşması açısından değerlendirildiği zaman gemi imgesi kültürel bir değere sahip olmaktadır. Bu gemiler antik çağdan günümüze kadar sadece ticaretin yaygınlaşmasına ve yeni ticaret rotalarının oluşturulmasına yol açmamış aynı zamanda kültürel bir sembol niteliği de kazanmıştır.

Resim 13-14: Naile Çevik, CGD, 201

Naile Çevik'in ekslibris uygulamaları değerlendirildiğinde yeni rotalar aracılığı ile yeni hayatlara gönderme yapan gemi imgesi, boyutsal olarak da ekslibris yüzeyinde geniş bir alan kaplamaktadır. Özellikle yuva ve ev kavramları üzerinde yoğunlaşan Çevik anlamsal kurgusunun yanı sıra estetik bağlamda da seyahat eden ve kâşif kimliği kazanan gemileri kullanmaktadır. Sanatçı kompozisyon kurgusunda, izleyici tarafından anlamlandırılan mikro ve makro ütopyalar aracılığı ile bilinmez rotalarda yer/yön duygusunun neredeyse kaybolduğu mekanlarda gemi imgesini kullanmaktadır. Özellikle geniş ve güçlü gövdeli gemi imgeleri aracılığı ile Çevik, tıptı geçmişte Akdeniz Uygarlıklarının ortak bilinç düzeyinden yansıyan hafızasındaki gibi korkusuzluk, cesaret ve maceraperestlik imgelerini çağdaş bir yorumla sunmaktadır.

Resim 15-16: Zeliha Kayahan, CGD, 2017

Zeliha Kayahan'ın özgün ekslibris uygulamaları değerlendirildiği zaman, Akdeniz Uygarlıkları kapsamında yer alan ve birçok uygarlığın da simgesi haline gelen gemi unsurunu kullandığı gözlenmektedir. Kayahan, üzerinde kürekleriyle birlikte hareket halinde bulunan ve kendine ait dinamik bir ivmesi olan ekslibris üretimlerinin yanı sıra durağan bir gemi imgesini de zaman zaman kullanmıştır (**Resim 15-16**). Kompozisyon değerleri bakımından minimalist unsurları barındıran bu özgün uygulamalarda özellikle ulaşma, erişme ve buluşma kavramları üzerinde sorgulamalar üzerinde durulmuştur. Mekansal özelliklerin çok belirgin olmadığı bu özgün ekslibris uygulamalarında daha çok bilinmeyenin çekiciliği ve spontan rotaların kurgusal boyutu ritmik kompozisyon düzenlemeleri aracılığı ile vurgulanmaya çalışılmıştır.

Resim 17-18: Zeliha Kayahan, CGD, 2017

Kayahan Resim 17-18’de bulunan özgün ekslibris uygulamalarının yorumlanması bağlamında yine Akdeniz Uygarlıkları’nın en belirgin unsurlarından biri olan gemi imgesini kompozisyonlarının kavramsal sürecinde merkeze konumlandırmıştır. Özellikle şekil-zemin açısından kompozisyon kurgulamalarında mekana özgü bir vurgusuzluk durumu dikkat çekmektedir. Ancak Kayahan’ın mekan algısı reel bir mekandan öte bir iç görü veya uyanışı tanımlayan ve sanatçının zihin/duygu geçişlerinden oluşan kurgusal mekanlara da bir çağrışım niteliğindedir. Özellikle yuvarlak geometrik biçim çevresinde yer alan yazı imgesi antik dönemlere gönderme yapmaktadır. Akdenizin kadim uygarlıklarının bir anlamda hafızası niteliği taşıyan bu yazı/şekil imgeleri geçmiş-gelecek arasında bir bağ kurması bakımından anlamlıdır. Kompozisyonun geneline hakim olan beyaz rengin çağrışımları ile özellikle kesin bir mekansal algının yerine serbest ve geçirgen bir mekan algısı yaratılmak istenmiştir.

Resim 19-20: Zeliha Kayahan, CGD, 2017

Kayahan Resim 19-20’de bulunan ekslibris çalışmalarında özellikle daha somut ve algılanabilir bir mekan duygusna yönelmektedir. Mekan algısı bakımından vurgulandığı zaman özellikle Resim 19’da olan çalışma kapsamında deniz dalgalarını refere eden yatay ve dikey bir uygulamadan bahsetmek gerekmektedir. Bu çalışma gemi-deniz bağlamında özellikle uzun deniz yolculuklarının sakinliği/suküneti ifadesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Özellikle kompozisyonun sağ alt köşesinde asimetrik doku uygulamaları ile ifade edilen alanlar deniz/dalga kavramlarına gönderme yapmaktadır. Resim 20’de Akdeniz Uygarlıkları bağlamında yer alan gemi imgesi boyutsal olarak oldukça büyük ve kompozisyonun merkezinde kullanılmıştır. Bir anlamda gemi ve figüratif unsurların bu denli vurgulu kullanılması izleyicinin ilgisini exlibrisin odağına çekmesi bakımından dikkat çekicidir. Bu çalışmada yine yuvarlak geometrik biçim üzerinde yer alan yazı/şekil imgeleri geçmiş-gelecek arasında var olan geçişi/etkileşimleri vurgulamak amacı ile kullanılmıştır. Genel kompozisyon değerlendirildiği zaman özellikle zeminin katman katman oluşturulmuş olması dikkat çekicidir. Bu katman algısı sadece fiziksel bir algılama sağlamak amacıyla kullanılmamış aynı zamanda sabit olmayan değişken bir zaman algısına da vurgu yapılmak istenmiştir.

Sonuç

Çağlar boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Akdeniz, coğrafi konumu sayesinde stratejik bir öneme sahip olmasının yanı sıra zengin bir kültüre de sahiptir. Bu stratejik ve kültürel önem onu çağımıza kadar eşsiz bir değer olarak taşımıştır. Konumsal olarak her dönemde aktif ticaret hayatının simgesi haline gelen Akdeniz’de ticaret ve bu sayede keşfedilen yeni rota-

lar insanlık tarihinin ortak kültürü olarak hafızalarda yer etmiştir. Döneme özgü ticaret eşyalarının ülkeler arasında dolaşımı ve ticaret aracılığı ile yaygınlaştırılması bu bölge üzerinden gerçekleşmiş ve dolayısıyla bu durum Akdeniz'in kültürel anlamdaki değerini ve gelişimini artırmıştır.

Bu anlamda İyonya, Lidya, Yunan, Fenike ve Roma gibi bölgelerde yer almış olan birçok uygarlığın en önemli maddi kültür nesnelerinden birisi de *gemilerdir*. Yıllarca keşif, ticaret ve savaşlarda kullanılan farklı tarz ve malzemeler ile yapılan gemiler günümüz araştırmacılarının yanı sıra disiplinlerarası alanlarda üretimlerde bulunan sanatçılar tarafından da özgün üretimlerinde kullanılmaktadır. Kültürleri anlamada ve tanımada arkeolojik buluntu ve belgelerin tartışmasız büyük öneminin yanı sıra özellikle Akdeniz Uygarlıklarının antik dönem imgeleri geçmişte ve günümüzde birçok sanatçıya ilham vermektedir/verecektir. Bu bağlamda Zeliha Kaya-han'ın özgün exlibris uygulamaları aracılığı ile hem sanatın kültürler arası aktarımların önemli bir aracı görevini üstlendiğini hem de yeni ve farklı bir bakış açısını da sanat dünyasına kazandırdığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Atalay, N. (2002), Özgün Baskı resimde Teknolojinin Rolü ve Baskı Tekniklerinin Gelişimi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Balkozak, Özlem. (2007). Tunç Çağ'da Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Gemi Teknolojisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Braudel, Fernand (1993). Akdeniz ve Akdeniz Dünyası. Kılıçbay, M. A. (Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Erdem, Aylin Ü. (2002). Geç Tunç Çağ'da Doğu Akdeniz Ticaret Yolları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ergün, M. (2004). "Kitapsever" ile "Kitap Tutkunu". Adam Sanat Dergisi, (223), 67.
- İşman, Sibel Almek (2014). 18. ve 19. Yüzyıl Avrupa Resim Sanatında Akdeniz. Mediterranean Journal of Humanities. IV(1), 35-43.
- Kaynar, Ayben (2006). Kaynak ve Dayanaklarıyla Ekslibris ve Bir Örnek Sanatçı: Hasip Pektaş. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Oral, Özgür (2004). 17. Yüzyılda Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pektaş, Hasip (2001), Ekslibris Sanatı Yaygınlaşıyor. Sanat Çevresi Dergisi, (278), 45.
- Pektaş, Hasip (2014). Ekslibris. İED, Ankara.
- Sarıkavak, Namık Kemal (1997). Tipografinin Temelleri. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Severin, Mark F. (1949). Making A Bookplate. England: The Studio Publications London&New York.
- Şerifoğlu, Ö. F. (2004), Kitabın Tapusu Ekslibris. Artist Dergisi, (1), 53.
- Taş, Şafak (2003). İşlevsel Bir Kimlik, Estetik Bir İmza... Ekslibris Kitaplara Hayat Verirken... Akademist Dergisi, (6), 51/57.

Yalçinkaya, Deniz (2016). Antik Çağ Akdeniz Medeniyetlerinde Kullanılan Denizcilik Terimle-
ri İncelemesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilim-
ler Enstitüsü, Konya.